

M. A. LEVI, *Nerone e i suoi tempi*, ristampa con nota di aggiornamento, Milano, Istituto Editoriale Cisalpino-La Goliardica, 1973, XII + 234 p.

Publicată pentru prima oară în 1949 — dar nerecenzată în paginile Studiilor clasice — cartea profesorului Mario Attilio Levi a devenit de multă vreme una dintre lucrările importante asupra secolului I e.n. în general și asupra epocii lui Nero în particular. De aceea considerăm binevenită reeditarea ei.

Cartea începe de data aceasta cu o foarte interesantă notă recentă asupra căreia ni se pare necesar să zăbovim. Nu numai că M. A. L. întreprinde aici o judicioasă trecere în revistă a lucrărilor mai importante asupra timpurilor lui Nero — apărute după anul 1949 —, dar introduce și discută unele idei esențiale pe care i le-a sugerat îndelungata investigare a epocii în cauză. Semnalăm conceperea poeziei ca reflex psihologic, ca expresie spirituală a unei stări de fapt, corelată cu recunoașterea necesității înțelegerii în profunzime a literaturii epocii neroniene (p. V—VI). Se adaugă la aceasta aprecierea vieții culturale în conexiune strinsă — am spune dublă — cu demersurile politice ale vremii (p. X), ca și sublinierea influenței exercitate de grupul antonian, grup coerent, în cadrul domniilor iulio-claudiene (p. IX și XI). Sînt numai cîteva idei interesante, vehiculate în această prefată.

Textul reeditat este în general cunoscut. Reamintim că M.A.L. începe cu un capitol introductiv consacrat izvoarelor, pentru a înfățișa apoi succesiv idealurile politice și viața culturală, începuturile principatului neronian, sfîrșitul concordiei ordinilor, politica externă, criza de autoritate. Înfațișarea faptelor este chiar mai cronologică decît lasă să se vadă această scurtă enumerare a titlurilor de capitole. La vremea sa, cartea lui M. A. L. a constituit de altfel cea dintîi sinteză asupra epocii neroniene, care să fi încercat o viziune coerentă a semnificațiilor ideologice. Așa cum se subliniază în nota introductivă „tutto non si riduce al conflitto, esistente ma non unico, fra il Cesare e il senato (p. VIII)”. Continuînd eforturile lui G. Schumann, profesorul Levi a subliniat importanța elementului greco-elenistic în concepțiile și acțiunile epocii neroniene: influență uneori contestată de alți cercetători, dar totdeauna fără argumente serioase. De altminteri, argumentațiile lui M. A. L. se prezintă totdeauna clare, construite cu remarcabilă sagacitate.

Desigur, imaginea literaturii și sensurilor ei apare relativ sumară. De asemenea, mult mai complexe decît în volum se prezintă sursele asupra timpului, cauzalitatea eșecului experienței lui Nero și evoluția acesteia din urmă: cercetările cele mai recente aduc noi argumente în favoarea reținerii anului 61 ca dată reală a cîștigării politice realizată de grupul diriguitor, care îl înconjură pe împărat. De aceea, ni se pare că o nouă ediție, care să modifice mai sensibil textul din 1949, n-ar fi inutilă, chiar dacă autorul nu ar mai considera-o oportună (p. XI).

În orice caz, sinteza lui M. A. L. a deschis noi drumuri cercetătorilor secolului I e.n., le-a oferit o bază temeinică și un indemn de a investiga sensul profund al evenimentelor anilor 54—68. De aceea lectura ei va fi totdeauna foarte utilă.

Eugen Cîrlec

VASILE PÂRVAN, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. Ediția a II-a îngrijită și adnotată de Radu Vulpe. București, Editura științifică, 1974, 274 p. în 16°.

Mai mult, poate, decît orice alt fost elev al lui Vasile Pârvan, profesorul Radu Vulpe, el însuși învățat cu faimă și continuator al lucrărilor înaintașului în domeniile arheologiei și istoriei vechi a Dobrogei, s-a ostenit să slujească amintirea neuitatului nostru dascăl, pomenindu-l în orice împrejurare și contribuind la răspîndirea scrierilor lui în marele public, citocodată traducîndu-le în limba noastră, alteori stăruind să se recreeze în condiții demne de conținutul lor excepțional. Din prima ordine de preocupări, merită amintită versiunea română a cărții din 1928: *Dacia. An Outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian Countries*, tipărită în 1937 sub auspiciile Asociației foștilor membri ai Școlii din Roma și de atunci reeditată în mai multe rînduri de Editura științifică din București. Din cea de-a doua, recenta republicare a lucrării care ne reține atenția, fără îndoială merită, ca și *Dacia*, unui mare succes de public, nu numai pentru felul cum e scrisă și care-o face accesibilă unui oricît de mare număr de cititori, dar și pentru conținutul care-i asigură pînă astăzi o neștirbită actualitate.

Sarcina asumată de noul editor al *Începuturilor* putea fi ori foarte dificilă, ori foarte lesnicioasă. Radu Vulpe a ales calea dintîi, în sensul că nu s-a mulțumit să trimită la tipar textul neschimbat al primei ediții, ci s-a ostenit să-l îmbunătățească potrivit unei concepții

care poate fi discutată, dar nu subestimată. Evident, nu mă refer la faptul că D-sa a scris, pentru a-l pune în fruntea lucrării, un Cuvînt-înainte în care evocă în chip mișcător împrejurările în care cartea a fost scrisă, fixîndu-i și locul în ansamblul operei lui Părvan. Nu mă refer nici la împrejurarea că ilustrația abundentă a cărții a trebuit să fie în cea mai mare parte reconstituită, ceea ce nu era desigur la îndemîna oricui. Am în vedere apendicele copios de note adăugate textului original, fie pentru a oferi cititorului unele deslușiri necesare, fie pentru a înzestra lucrarea cu o armătură documentară (texte literare și epigrafice, pe lângă o bogată bibliografie veche și nouă), în sfîrșit, pentru unele rectificări cerute de progresul cunoștințelor despre Dobrogea primelor veacuri ale erei noastre.

Aci ne lovim de ceea ce am numit mai sus o procedare „discutabilă”, în sensul că — din dorința de a face cartea cît mai folositoare — editorul nu s-a mulțumit să-i adauge notele de care am vorbit, ci a intervenit în textul lui Părvan îndreptînd unele greșeli de cronologie sau erori materiale. După părerea mea, Radu Vulpe și-a depășit aci drepturile, datorită sa primordială fiind aceea de a înfățișa textul așa cum l-a scris autorul, nu de a-l face mai bun. Cu un pretext atît de specios, oricine ar putea interveni în lucrarea oricui într-un chip nepermis, fie și cu cele mai bune intenții. Cînd e vorba de o scriere istorică, e firesc ca ea să reflecte stadiul cunoștințelor din vremea cînd a fost compusă. Eventualele erori sau lacune se pot semnala și îndrepta numai în notele editorului, cînd acesta e un om de specialitate. Altminteri, din dorința de a face mai bine decît cel ce a scris lucrarea, ne-am putea lăsa tentați să-i corectăm pe Gibbon ori pe Mommsen, ca să nu vorbesc de Tucidide ori de Tacit.

Cum am mai spus-o, notele din apendice sînt multe (aproape o sută de pagini de slovă măruntă). Poate prea numeroase și prea savante pentru o lucrare de popularizare, cum o concepușe la vremea lui Părvan. Oricum, cititorul are mult de învățat din ele, presupunînd că se va osteni să le citească. Unele indicații mi se par discutabile, dar nimeni nu va fi surprins să afle că, într-o problemă controversată, Radu Vulpe rămîne de părerea lui Radu Vulpe. Astfel în privința datei valorilor dobrogene și a celor din Moldova-de-jos (p. 140, n. 17; 141, n. 23), astfel în problema distrugerii Histriei de goți (p. 152, n. 77), astfel în privința interpretării inscripțiilor rupestre de pe valea Casimcei (p. 179, n. 226).

Ici și colo ar putea fi făcute unele observații ori completări. P. 152, n. 76: din bibliografia privitoare la Histria, lipsește cel de-al III-lea volum al seriei *Histria*, de C. Preda și H. Nubar. P. 155, n. 56: citirea corectă *Fla[mma]*, în textul Horothesei lui Laberius Maximus, nu e a lui Părvan, ci a lui Wilhelm (SEG I 329). P. 196, n. 343: presupunerea că la Histria, în templul Zeilor din Samothrake, s-ar fi păstrat arhivele cetății e lipsită de temei, măcar că formulată de Părvan și împărtășită de T. V. Blavatskaja. P. 199, n. 358: înțelesul termenului ἀπὸ τῶν πρῶτων nu e cel arătat în text; interpretarea corectă a fost dată de Adolf Wilhelm și acceptată de toți cei ce s-au mai ocupat de-atunci de IGR I 599.

La p. 187, n. 284, Radu Vulpe îmi face reproșul amical că i-aș fi atribuit pe nedrept „negarea răspîndirii cultelor egiptene în Dobrogea înainte de romani”. Dacă m-am înșelat, li cer iertare, dar aș fi bucuros să aflu unde a susținut o altă părere decît cea formulată în *Histoire ancienne de la Dobroudja*, la p. 229, pe care am reproduș-o întocmai.

D. M. Pippidi

GIUSEPPINA SACCONI, *Ricerche sulla delegazione in diritto romano*. Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1971, 244 p. (Università di Roma, Pubblicazioni dell'Istituto di diritto romano e dei diritti dell'Oriente Mediterraneo XLIII)

Delegația este o operație juridică care se încheie între 3 persoane: delegant, delegat și delegatar. Delegantul invită pe delegat să facă o prestație în favoarea delegatarului. Invitația sau autorizația, cum o numește autoarea, este, în termeni latini, un *iussum*. Autoarea pare a împărtăși opinia acelor care nu cred că *iussum* este un mandat (contra: Rutsaert citat la p. 2, nota 7). Problema nu este discutată în text, deși ni se pare a prezenta un real interes. Care este natura originară a lui *iussum*? După noi, *iussum* ar fi un act juridic unilateral. Poziția chestiunii s-ar schimba, după cum o studiem în vechiul drept roman sau în dreptul clasic. În vechiul drept roman, mandatul nu era cunoscut; *iussum* consta într-un ordin dat de delegant delegatului; ordinul era posibil datorită poziției de dependență juridică și socială în care se găsea debitorul față de creditorul său (delegantul); *iussum* — o figură juridică a vechiului drept roman — nu s-a mai dezvoltat ulterior; din cauza aceasta, în epoca clasică unii jurisconșulți tratează *iussum* ca pe un mandat. Autoarea, urmînd pe Salpius, Haebelin, Cosentino ș.a., respinge ideea că *iussum* este un mandat și de asemenea ideea că la baza dele-